

Shōgun – Deel 3

James Clavell

Shōgun – Deel 3

Vertaald door Frank Klinkspoor

SAGA Egmont

Shōgun – Deel 3

Vertaald door Frank Klinkspoor

Originele titel *Shōgun 3*

Originele taal Engels

Eerste druk mei 2026

Copyright © 1975, 2026 James Clavell en SAGA Egmont

ISBN: 9788727297613 (POD paperback)

ISBN: 9788727297620 (e-book)

ISBN: 9788727297637 (audiobook)

Alle rechten voorbehouden. Geen enkel onderdeel van deze publicatie mag worden geherpubliceerd, opgeslagen in een database, verzonden, in geen enkel format en op geen enkele manier, zonder geschreven toestemming van de uitgever, noch mag het op andere wijze dan reeds gepubliceerd en in vergelijkbare conditie in enige vorm gebonden of met omslag aan de koper verstrekt worden. Het is verboden om tekst- en datamining (TDM) van deze publicatie uit te voeren, inclusief voor het trainen van AI-technologieën, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

www.sagaegmont.com

Saga is een dochtermaatschappij van Egmont. Egmont is het grootste mediabedrijf van Denemarken en volledig eigendom van de Egmont Foundation, die jaarlijks met bijna 13,4 miljoen euro kwetsbare kinderen en gezinnen steunt.

Vognmagergade 11, 2, 1120 København K, Denemarken

Van James Clavell is eerder verschenen bij Saga Egmont:

Shogun - Deel 1

Shogun - Deel 2

Boek vier

De *Erasmus* lag schitterend in de middagzon aan de kade van Jedo.

‘Here God in de hemel, Mariko, kijk toch eens! Heb je ooit zo iets gezien? Kijk eens naar haar lijnen!’

Zijn schip lag achter de gesloten ring van slagbomen op honderd passen afstand met nieuwe touwen aangemeerd. Het hele terrein werd zwaar bewaakt, aan dek waren nog meer samoerai dan voorheen en overal zeiden borden dat dit verboden terrein was, behalve met persoonlijke toestemming van heer Toranaga.

De *Erasmus* was pas geverfd en geteerd, de dekken waren brandschoon, de romp gebreeuwd en de tuigage hersteld. Zelfs de fokkemast die in de storm was weggeslagen, was vervangen door de laatste van de extra masten uit het ruim en stond in een perfecte hoek omhoog. Alle touweinden waren netjes opgerold, achter de geschutpoorten glommen de kanonnen van de olie. En de gerafelde leeuw van Engeland wapperde fier in top.

‘Ahoy!’ bulderde hij lustig van voor de slagbomen, maar er kwam geen antwoord. Een wachtpost vertelde hem dat er vandaag geen barbaren aan boord waren.

‘*Sjigata ga nai,*’ zei Blackthorne. ‘*Domo.*’ Hij bedwong zijn hevige verlangen om meteen aan boord te gaan en keek glunderend naar Mariko. ‘Ze ziet eruit alsof ze net uit het dok in Portsmouth komt, Mariko-san. Kijk haar kanonnen toch eens – de jongens moeten gewerkt hebben als beesten. Mooi is ze, *neh?* Ik kan niet wachten tot ik Baccus en Vinck en de anderen weer zal zien. Dat ik haar zo zou terugvinden. Jezus Christus, wat ziet ze er prachtig uit, *neh?*’

Mariko keek naar hem en niet naar het schip. Ze wist dat zij nu vergeten was. En vervangen.

Het geeft niet, zei ze bij zich zelf. Onze reis is voorbij.

Vanochtend hadden ze aan de rand van Jedo de laatste slagboom bereikt. Opnieuw waren hun reispapieren gecontroleerd. Opnieuw waren ze beleefd doorgelaten, maar ditmaal wachtte een nieuwe erewacht hen op.

‘Zij moeten ons naar het kasteel brengen, Anjin-san. Jij zult er blijven en vanavond ontmoeten we heer Toranaga.’

‘Mooi, dan is er tijd genoeg. Zeg, Mariko-san, de haven is maar een kilometer hiervandaan, *neh?* Mijn schip is daar ergens. Vraag kapitein Josjinaka eens of we erheen kunnen gaan.’

‘Het spijt hem, maar hij zegt dat hij daartoe geen opdracht heeft, Anjin-san. Hij moet ons naar het kasteel brengen.’

‘Zeg hem dan ... laat mij het maar proberen. *Taitsjo-san! Okasjira, soekosji no aida watakusji wa ikitai no desoe. Watakoesji no foenega asoko ni arimasoe.*’ Kapitein, ik wil er nu even heen. Mijn schip is daar.

‘*Tjé, Anjin-san, gomen nasai. Ima ...*’

Mariko had goedkeurend en geamuseerd toegelisterd, terwijl Blackthorne beleefd had betoogd en krachtig had aangedrongen, en eindelijk had Josjinaka met tegenzin toegestemd in een omweg, maar heel even dan, *neh?* en alleen omdat de Anjin-san zich beriep op zijn hatamotostatus, en erop had gewezen dat een snelle inspectie belangrijk was voor heer Toranaga, dat het hun heer beslist een heleboel onmetelijk waardevolle tijd zou besparen en dat het van levensbelang was voor de vergadering van vanavond. Ja, de Anjin-san mag even kijken, maar het spijt me, zonder door heer Toranaga persoonlijk ondertekende papieren is het natuurlijk verboden aan boord van het schip te gaan en het mag maar heel even duren, omdat we verwacht worden, helaas.

‘*Domo*, Taitsjo-san,’ had Blackthorne met een wijds gebaar gezegd, niet weinig verheugd over zijn toegenomen inzicht in de juiste manier om iemand over te halen en zijn groeiende beheersing van de taal.

De afgelopen nacht en het grootste deel van de vorige dag hadden ze doorgebracht in een herberg, nauwelijks twee *ri* ten zuiden van de stad langs de weg, waar Josjinaka ze liet treuzelen als steeds.

O, dat was zo’n heerlijke nacht, mijmerde ze.

Er waren zoveel heerlijke dagen en nachten geweest. Allemaal volmaakt, behalve de dag van hun vertrek uit Misjima, toen pater ‘Isoekko-san ze weer had ingehaald en het wankele bestand tussen de twee mannen was verbroken. Hun ruzie was plotseling en fel geweest, gevoed door het incident met Rodrigues en te veel brandewijn. Bedreigingen en verwensingen over en weer en toen was pater Alvito weggesneld naar Jedo, rampspoed in zijn spoor achterlatend, want het plezier van de reis was bedorven.

‘Dat hadden we niet moeten laten gebeuren, Anjin-san.’

‘Maar die man had niet het recht –’

‘O nee, dat is zo. En natuurlijk heb je gelijk. Maar luister toch, als je je harmonie door dit voorval laat verstoren, ben je verloren en ik ook. Toe, ik smeeek je Japans te zijn. Stop dit voorval weg – meer is het niet, één voorval uit tienduizend. Je moet je harmonie er niet door laten verwoesten. Stop het weg zodat je er niet meer aan hoeft te denken.’

‘Hoe? Hoe moet ik dat doen? Kijk eens naar mijn handen! Ik ben zo vervloekt nijdig dat ik ze niet stil kan houden!’

‘Kijk naar die rots, Anjin-san. Luister hoe ze groeit.’

‘Wat?’

‘Luister naar het groeien van de rots, Anjin-san. Richt je gedachten daarop, op de harmonie van die rots. Luister naar de *kami* van de rots. Luister, mijn liefste, ter wille van uw leven. En het mijne.’

Hij had het geprobeerd en het was hem een heel klein beetje gelukt en de volgende dag, toen ze weer vrienden en geliefden waren, toen de vrede weer heerste, ging zij verder met haar onderricht, pogend hem te kneden – zonder dat hij wist dat hij gekneed werd – naar het voorbeeld van de Achtvoudige Schutting, door innerlijke muren en afweermiddelen te bouwen, zijn enige pad om harmonie te bereiken. En het leven te behouden.

‘Ik ben zo blij dat de priester weg is en niet meer terugkomt, Anjin-san.’ ‘Ja.’

‘Het zou beter geweest zijn als jullie geen ruzie hadden gehad. Ik vrees voor je.’

‘Er is niets veranderd – hij is altijd mijn vijand geweest en dat zal hij altijd blijven. *Karma is karma*. En vergeet niet dat er buiten ons niets bestaat. Nog niet. Niet totdat we in Jedo zijn. *Neh?*’

‘Ja. Gij zijt zo wijs. En opnieuw hebt ge gelijk. Ik ben zo gelukkig met u ...’

Hun weg van Misjima verliet de laagvlakte snel en slingerde zich door de bergen naar de pas van Hakoné. Daar, op de top van de berg, rustten ze twee dagen, vrolijk en voldaan, en bewonderden bij zonsop- en ondergang de schoonheid van de Foeji, met een krans van wolken die zijn piek omhulde.

‘Ziet de berg er altijd zo uit?’

‘Ja, Anjin-san, haast altijd gehuld in nevels. Maar dat maakt de aanblik van de Foeji-san, helder en schoon, des te prachtiger, *neh?* Je kunt helemaal naar de top klimmen als je wilt.’

‘Dan doen we dat toch!’

‘Niet nu, Anjin-san. Een andere keer. We moeten iets overhouden voor de toekomst, *neh?* In de herfst zullen we de Foeji-san beklimmen ...’

Altijd waren er mooie, intieme herbergen op hun weg naar de vlakten van de Kwanto. En altijd moesten ze rivieren, stromen en beken oversteken. De zee lag nu rechts van hen. Hun gezelschap had zich over de drukke, veelgebruikte Tokaidō naar het noorden geslingerd, door de uitgestrektste rijstvelden in het keizerrijk. De door aanslibbing gevormde vlakten waren zeer waterrijk en iedere centimeter werd bebouwd. De lucht was nu heet en vochtig, doortrokken van de stank van menselijke mest die de boeren, verdund met water, met liefdevolle zorgzaamheid op de planten schepten.

‘Rijst geeft ons voedsel om te eten, Anjin-san, tatami’s om te slapen, sandalen om te lopen, kleren om regen en kou buiten te sluiten, riet om onze huizen warm te houden, papier om te schrijven. Zonder rijst kunnen wij niet bestaan.’

‘Maar die stank, Mariko-san!’

‘Dat is een geringe prijs voor zoveel rijkdom, *neh?* Doe zoals wij, open je ogen, je oren en je bewustzijn. Hoor de wind en de regen,

de insecten en de vogels, luister naar het groeien van de planten en zie in gedachte hoe de lijn van je geslachten zich tot het einde der tijden zal voortzetten. Als je dat doet, Anjin-san, ruik je weldra niets dan de schoonheid van het leven. Er is oefening voor nodig ... maar dan word je wel erg Japans, *neh?*

‘Ah, hoe graag zou ik dat willen. En ik moet bekennen dat ik rijst lekker begin te vinden. Ja zeker. Ik eet beslist liever rijst dan aardappelen en dan nog iets – ik mis vlees niet meer zoals eerst. Is dat niet vreemd? En ik heb ook zo’n honger niet meer als vroeger.’

‘Ik heb meer honger dan ooit tevoren.’

‘Ah, ik praatte over eten.’

‘Ah, ik ook ...’

Drie dagen na het bereiken van de Hakoné-pas werd zij ongesteld en ze had hem gevraagd een meisje uit de herberg te nemen. ‘Het zou verstandig zijn, Anjin-san.’

‘Liever niet, het spijt me.’

‘Toe, ik smeeik het je. Het is een voorzorgsmaatregel. Een discretie.’

‘Omdat jij het vraagt, goed dan. Maar morgen, niet vannacht. Laten we vannacht nog in vrede slapen.’

Ja, dacht Mariko, die nacht sliepen we vredig en de volgende dageraad was zo prachtig dat ik zijn warmte verliet en bij ‘Isjimmoko op de veranda ging zitten en de geboorte van een nieuwe dag gadesloeg.

‘Ah, goedemorgen, vrouwe Toda.’ Daar had Gioko bij de tuinpoort gestaan, buigend en wel. ‘Een verrukkelijke ochtend, *neh?*’

‘Ja, prachtig.’

‘Mag ik u even storen? Kan ik onder vier ogen met u spreken – alleen? Over een zakelijke aangelegenheid.’

‘Natuurlijk.’ Mariko had de veranda verlaten, omdat ze de slaap van de Anjin-san niet wilde verstoren. Ze stuurde ‘Isjimmoko om tsja en liet dekens op het gras uitspreiden, bij de kleine waterval.

Toen het gepast was om te beginnen en zij alleen waren, zei Gioko: ‘Ik heb er nog eens over nagedacht hoe ik Toranaga-sama het beste van dienst kan zijn.’

‘De duizend kokoe zouden meer dan edelmoedig zijn.’

‘Misschien zijn drie geheimen edelmoediger.’

‘Misschien één al wel, Gioko-san, als het het goede was.’

‘De Anjin-san is een goed mens, *neh?* Zijn toekomst moet ook een handje geholpen worden, *neh?*’

‘De Anjin-san heeft zijn eigen *karma*,’ antwoordde ze, wetend dat de tijd van marchanderen was aangebroken, zich afvragend wat ze moest prijsgeven, als ze al iets prijs durfde te geven. ‘We hadden het over heer Toranaga, *neh?* Of heeft één van de geheimen met de Anjin-san te maken?’

‘O nee, vrouwe. Het is zoals u zegt. De Anjin-san heeft zijn eigen *karma*, zoals hij zeker ook zijn eigen geheimen zal hebben. Ik bedacht alleen dat de Anjin-san één van heer Toranaga’s begunstigde vazallen is, dus iedere bescherming die onze heer krijgt, helpt in zekere zin zijn vazallen, *neh.*’

‘Dat is zo. Natuurlijk is het de plicht van vazallen *alle* informatie door te geven waarmee hun heer gebaat kan zijn.’

‘Zeker vrouwe, zeer zeker. Ah, het is mij zo’n eer u te dienen. *Honto*. Mag ik u zeggen hoe vereerd ik ben dat ik met u heb mogen reizen, met u heb mogen praten, eten en lachen en dat ik u van tijd tot tijd met bescheiden raad terzijde heb mogen staan, hoe slecht ik daarvoor ook geschikt ben, waarvoor ik mij verontschuldig. En ten slotte, wil ik u zeggen dat uw wijsheid even groot is als uw schoonheid en uw moed even verheven als uw rang.’

‘Ah, Gioko-san, neem me nu niet kwalijk, u bent te vriendelijk, te attent. Ik ben gewoon de vrouw van een generaal van mijn heer. U zei? Vier geheimen?’

‘Drie, vrouwe. Ik vroeg mij af of u voor mij bij heer Toranaga zou willen bemiddelen. Het is ondenkbaar dat ik hem rechtstreeks de waarheden influister die ik ken. Dat zou van zeer slechte manieren getuigen, omdat ik de juiste woorden niet zou weten te kiezen. Trouwens, in een zaak van enig gewicht is onze gewoonte om een tussenpersoon te gebruiken zoveel beter, *neh?*’

‘Maar dan zou Kikoe-san toch een betere keus zijn? Ik weet absoluut niet wanneer ik weer ontboden zal worden of hoe lang het nog duurt voordat hij mij zijn oor schenkt, en ook niet of hij wel geïnteresseerd zou zijn in iets dat ik hem te vertellen had.’

‘Neemt u mij niet kwalijk, vrouwe, maar u zou veel en veel beter zijn. U kunt de inlichtingen op hun juiste waarde schatten, zij niet. U bezit zijn oor, zij bezit andere dingen.’

‘Ik ben er niet om raad te geven, Gioko-san. Noch om dingen op waarde te schatten.’

‘Ik zou menen dat mijn inlichtingen wel duizend kokoe waard zijn.’ *‘So desoe ka?’*

Gioko vergewiste zich er terdege van dat niemand luisterde en vertelde Mariko toen wat de afvallige christenpriester had gemompeld, iets dat heer Onosji hem in de biechtstoel had toegefluisterd en dat hij had overgebracht aan zijn oom, heer Harima; ten tweede wat Omi’s tweede kok had afgeluisterd van de samenzwering van Omi en zijn moeder tegen Jaboe; en ten slotte alles wat ze wist over Zataki, zijn kennelijke belustheid op vrouwe Otsjiba en over Isjido en vrouwe Otsjiba.

Mariko had gespannen geluisterd zonder commentaar te leveren – hoewel de schending van het biechtgeheim haar hevig

schokte – maar inwendig duizelde het haar van de stroom van mogelijkheden die deze informatie onthulde. Toen vroeg ze Gioko behoedzaam uit, om er zeker van te zijn dat ze goed begrepen had wat haar zojuist verteld was.

Toen ze gerust was dat ze alles wist wat Gioko op dit moment wenste te openbaren – want zo'n listige handelaarster zou natuurlijk altijd veel achter de hand houden – liet ze verse tsja komen.

Ze schonk Gioko zelf in, en ze nipten zoals het hoorde. Beiden op hun hoede, beiden vol zelfvertrouwen.

'Ik kan met geen mogelijkheid bepalen hoeveel waarde deze informatie heeft, Gioko-san.'

'Dat spreekt vanzelf, Mariko-sama.'

'Ik stel me voor dat deze inlichtingen – en de duizend kokoe – heer Toranaga veel genoeg zouden doen.'

Gioko slikte de grofheid in die op haar tong brandde. Ze had op een aanzienlijke reductie van de aanvankelijke som gerekend. 'Neem me niet kwalijk, maar geld betekent niets voor zo'n *daimio*, maar voor een boerenvrouw zoals ik is het een erfenis – duizend kokoe maakt me tot stammoeder, *neh?* Men moet altijd weten wat men is, vrouwe Toda. *Neh?*' Er waren stekels in haar stem.

'Ja. Het is goed te weten wat je bent, en wie u bent, Gioko-san. Dat is één van de zeldzame gaven die de vrouw heeft en de man niet. Een vrouw weet altijd wat zij is. Gelukkig weet ik wat ik ben. O, zeer zeker. Wilt u nu ter zake komen?'

Gioko gaf geen krimp onder de bedreiging, maar zette met eendere onhoffelijke bruuskheid de tegenaanval in. 'De zaak is dat wij beiden het leven kennen en de dood begrijpen – en beiden geloven dat het onthaal in de hel en overal elders afhankelijk is van geld.'

'Geloven wij dat?'

‘Ja. Het spijt me, maar ik meen dat duizend kokoe te veel is.’
‘Is de dood verkieslijker?’
‘Ik heb mijn doodsgedicht al geschreven, vrouwe:

Als ik sterf,
verbrand mij niet,
begraaf mij niet,
werp slechts mijn lichaam op een veld als voer voor een hond
met een lege maag.’

‘Dat kan geregeld worden. Zonder enige moeite.’

‘Ja. Maar ik heb lange oren en een betrouwbare tong en dat kon wel eens belangrijker zijn.’

Mariko schonk opnieuw tsja in. Voor zich zelf. ‘Hebt u die werkelijk?’

‘O ja, o ja, beslist. Neemt u mij niet kwalijk, maar het is geen bluf dat ik goed ben onderwezen vrouwe, daarin en in veel andere dingen. Ik ben niet bang voor de dood. Ik heb mijn testament en gedetailleerde instructies aan mijn verwanten klaarliggen, voor het geval dat ik plotseling mocht sterven. Ik heb mij reeds lang geleden met de goden verzoend en ik weet dat ik veertig dagen na mijn dood weder geboren zal worden. En zo niet’ – de vrouw haalde haar schouders op – ‘dan ben ik een *kami*.’ Haar waaier trilde niet. ‘Dus ik mag naar de sterren reiken, *neh*? Vergeef me dat ik het zeg, maar ik ben als u: ik vrees niets. Maar in tegenstelling tot u in dit leven – heb ik niets te verliezen.’

‘Zoveel praat over boze dingen, Gioko-san, op zo’n heerlijke ochtend. Hij is toch heerlijk, *neh*?’ Mariko sleep haar giftanden. ‘Veel liever zou ik u in leven zien, tot eerbiedwaardige ouderdom,

één der steunpilaren van uw nieuwe gilde. Ah, dat was een zeer fijnzinnig idee. Een geweldig idee, Gioko-san.'

'Dank u, vrouwe. Evenzeer zou ik u behouden en gelukkig en gedijend willen zien op de wijze die u verkiest. Met alle speelgoed en eer die u verlangt.'

'Speelgoed?' herhaalde Mariko, gevaarlijk nu.

Gioko was als een geoefende speurhond die haar prooi ruikt. 'Ik ben maar een boerin, vrouwe, dus hoe zou ik weten welke eer u wenst, welk speelgoed u behaagt. *Of uw zoon.*'

Door beide vrouwen onopgemerkt knapte het dunne houten handvat van Mariko's waaier tussen haar vingers. De bries was gaan liggen. Nu hing de hete, klamme lucht in de tuin die uitzag op een rimpelloze zee. Vliegen zwermden rond, streken neer en vlogen weer op.

'Wat voor – wat voor eer of speelgoed zou u wensen? Voor u zelf?' Met boosaardige geboeidheid staaarde Mariko naar de oudere vrouw, nu vol besef dat ze haar moest vernietigen, wilde haar zoon niet te gronde gaan.

'Niets voor mij zelf. Heer Toranaga heeft me meer eer en rijkdom gegeven dan ik durfde hopen. Maar voor *mijn* zoon? Ah, ja, hem zou een helpende hand geboden kunnen worden.'

'Wat voor hulp?'

'Twee zwaarden.'

'Onmogelijk.'

'Dat weet ik, vrouwe. Helaas. Zo licht te verlenen en toch zo onmogelijk. De oorlog is op komst. Velen zullen nodig zijn voor de strijd.'

'Er komt nu geen oorlog. Heer Toranaga gaat naar Osaka.'

'Twee zwaarden. Dat is niet te veel gevraagd.'

‘Dat is onmogelijk. Helaas, het is niet aan mij die te geven.’

‘Neem me niet kwalijk, maar ik heb *u* ook nergens om gevraagd. Maar dat is het enige dat ik zou willen. Ja. Niets anders.’ Een zweetdruppeltje viel van Gioko’s gezicht in haar schoot. ‘Ik zou heer Toranaga vijfhonderd kokoe van de contractprijs willen aanbieden, als teken van mijn achting in deze harde tijden. De andere vijfhonderd zullen naar mijn zoon gaan. Een samoerai moet een erfdeel hebben, *neh?*’

‘U veroordeelt uw zoon ter dood. Alle samoerai van Toranaga zullen zeer binnenkort sterven of *ronin* worden.’

‘*Karma*. Mijn zoon heeft al zonen, vrouwe. Zij zullen hun zonen kunnen vertellen dat wij eens samoerai waren. Dat is het enige dat telt, *neh?*’

‘Het is niet aan mij een dergelijke titel te geven.’

‘Zeker. Helaas. Maar het is alles wat mij genoegdoening zou schenken.’

Geërgerd schudde Toranaga zijn hoofd. ‘Haar informatie is belangwekkend – misschien – maar niet waardevol genoeg om haar zoon tot samoerai te maken.’

Mariko antwoordde: ‘Zij lijkt me een trouwe vazalle, heer. Ze zei dat het haar een eer zou zijn als u nog eens vijfhonderd kokoe van de contractsom zou aftrekken ten behoeve van een noodlijdende samoerai.’

‘Dat is geen edelmoedigheid. Nee – in het geheel niet. Dat is gewoon een schuldgevoel vanwege de aanvankelijke buitensporige woekerprijs.’

‘Misschien is het de moeite van een overweging waard, heer. Haar denkbeelden over het gilde, over *gei-ja* en de nieuwe klassen van courtesanes zullen verreichende gevolgen hebben, *neh?* Misschien zou het geen kwaad kunnen.’

‘Ik ben het niet met u eens. Nee. Waarom zou zij een beloning verdienen? Er is geen reden om haar die eer te bewijzen. Bespottelijk! Ze heeft u er toch niet om gevraagd, wel?’

‘Dat zou niet weinig impertinent van haar geweest zijn, heer. Ik heb het hier geopperd omdat ik geloof dat zij voor u van zeer veel waarde zou kunnen zijn.’

‘Ze is me nog lang niet waardevol genoeg. Haar geheimen zijn waarschijnlijk nog leugens ook. Dezer dagen krijg ik niets dan leugens.’ Toranaga luidde een schel en een dienaar verscheen onmiddellijk bij de deur aan het uiteinde van de zaal.

‘Heer?’

‘Waar is de courtisane Kikoe?’

‘In uw vertrekken, heer.’

‘Is Gioko-san bij haar?’

‘Ja, heer.’

‘Stuur ze het kasteel uit. Meteen! Stuur ze terug naar ... Nee, breng ze onder in een herberg – een derdeklas herberg – en laat ze daar wachten totdat ik ze ontbied.’ Kribbig zei Toranaga, terwijl de man verdween: ‘Weerzinwekkend! Pooiers die samoerai willen worden? Smerige boeren die hun plaats niet meer weten.’

Mariko zag hem op zijn kussen zitten, met onregelmatig wuivende waaier. Ze was geschrokken van de verandering in hem. Zijn bruisende vertrouwen had plaats moeten maken voor somberheid, ergernis en prikkelbaarheid. Hij had belangstellend naar de geheimen geluisterd, maar niet met de opwinding die zij had verwacht. Arme man, dacht ze vol medelijden, hij heeft het opgegeven. Wat kunnen zulke inlichtingen hem nog baten? Misschien doet hij er wijs aan de dingen van de wereld van zich af te zetten en zich voor te bereiden op het onbekende. Dat zou je zelf ook moeten doen, dacht ze, maar dat kun je niet, nog niet, jij moet je zoon beschermen.